

УДК: 331.556.4:336.743

Лунак Р. Л.,

economist_555@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,

Researcher ID: I-2980-2017,

д.е.н., проф., професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Мульська О. П.,

oliochka.mulska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1666-3971,

Researcher ID: ABA-7203-2020,

д.е.н., с.д., старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів, ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України”; професор кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Мульський В. Я.,

vmulskiy@gmail.com, ORCID ID: 0009-0009-8771-2388,

здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ РИНКУ МІГРАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

Анотація. *Розвиток країн-донорів людських ресурсів, їх економічна стійкість та потенціал поступу корелює зі стабільними надходженнями та циклічним характером міграційних трансфертів, особливо в умовах економічних потрясінь. Встановлено, що ринок міграційного капіталу в Україні знаходиться на стадії формування, темпи його розвитку залежать від ефективності імплементації спеціальних інструментів регулювання грошових переказів (моніторинг міграційних трансфертів, розвиток електронних роздрібних платіжних систем, зниження трансакційних витрат на здійснення грошових переказів, забезпечення широкого доступу мігрантів до фінансової системи, стимулювання ефективного використання міграційних трансфертів). Розроблено теоретико-концептуальну модель розвитку ринку міграційного капіталу, основними векторами поступу встановлено: (1) підвищення інвестиційної спроможності міграційного капіталу (забезпечення сприятливого бізнес-середовища, посилення і використання конкурентних переваг банківського сектора як фінансового посередника на ринку міграційного капіталу, спрямування частини міграційного капіталу у банківську систему); (2) забезпечення цільової спрямованості міграційних трансфертів у розвиток сектора малого та середнього підприємництва (розвиток цифрової і інноваційної інфраструктури, стимулювання трансферу передових технологій та ресурсного забезпечення підприємницького сектора в Україні, конвергенція соціально-економічного середовища України та основних країн-реципієнтів міграційного капіталу); (3) гарантування безпеки міграційних трансфертів (розвиток договірно-правової системи офіційного працевлаштування трудових мігрантів за кордоном, модернізація ринку міграційних послуг, забезпечення фінансового контролю за міграційними трансфертами); (4) підвищення рівня фінансової інклюзії (підвищення фінансової грамотності трудових мігрантів і членів їхніх сімей, розвиток фінансової освіти).*

Ключові слова: капітал, міграційні трансферти, фінансова інклюзія, ринок, Україна, економічний поступ.

Lupak R. L.,

economist_555@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1830-1800,

ResearcherID: I-2980-2017,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Mulka O. P.,

oliochka.mulska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1666-3971,

ResearcherID: ABA-7203-2020,

Doctor of Economics, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Social and Humanitarian Development of the Regions, M. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of

Sciences of Ukraine; Professor of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Mulskiy V. Ya.,

vmulskiy@gmail.com, ORCID ID: 0009-0009-8771-2388

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

MIGRATION CAPITAL MARKET DEVELOPMENT MODEL: THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACH

Abstract. *The development of human resources donor countries, their economic sustainability and the potential for progress depend on the stability of remittance, as well as their cyclical nature in the context of economic shocks. The migration capital market in Ukraine is at the stage of formation, the pace of its development depends on the effectiveness of the implementation of special tools for regulating remittances (monitoring of migration transfers, development of electronic retail payment systems, reduction of transaction costs for remittances, ensuring wide access of migrants to the financial system, stimulating the effective use of migration transfers). A theoretical-conceptual model of development of the migration capital market has been developed, the main vectors of progress have been identified: (1) increasing the investment capacity of migration capital (ensuring a favourable business environment, strengthening and using the competitive advantages of the banking sector as a financial intermediary in the migration capital market, directing part of the migration capital to the banking system); (2) ensuring the targeted orientation of remittance in the development of the small and medium-sized enterprise sector (development of digital and innovative infrastructure, stimulation of the transfer of advanced technologies and resource provision of the business sector in Ukraine, convergence of the socio-economic environment of Ukraine and the main recipient countries of migration capital); (3) ensuring the security of remittance (development of the legal system of official employment of labour migrants abroad, modernization of the migration services market, ensuring financial control over migration transfers); (4) increasing the level of financial inclusion (increasing the financial literacy of migrant workers and their families, developing financial education).*

Keywords: capital, remittance, financial inclusion, market, Ukraine, economic growth.

JEL Classification: E69, F22

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-03>

Постановка проблеми. Міграційна криза, яка виникла з початку повномасштабної війни РФ проти України, а також інтенсивні за обсягами міграційні процеси до 2022 р. детермінували необхідність трансформації сучасної моделі розвитку ринку міграційного капіталу. Донині міграційні трансферти розглядалися через призму забезпечення фінансового добробуту домогосподарств, а не інструменту нарощення ресурсного забезпечення економічного розвитку регіонів чи збільшення їх інвестиційного потенціалу, особливо у прикордонних територіях. Систематичні грошові перекази мігрантів формують сьогодні один із найпотужніших ресурсів забезпечення економічної стійкості територій, а також інвестиційно-фінансових засобів подальшого економічного відновлення територій. За обсягами міграційний капітал прирівнюють до міжнародної фінансової допомоги, прямих іноземних інвестицій, які мають очевидний сприятливий вплив не лише на добробут домогосподарств, а і на макроекономічні і регіональні показники економічного розвитку. За оцінками експертів, близько 50 % міграційних трансфертів відправляються неформальними шляхами, серед яких власноручне перевезення грошей, передача через кур'єрів, відправлення через етнічні

мережі. Україна у 2020 р. займала дванадцяте місце серед країн світу, які отримують грошові перекази, та перше місце – у Східній Європі [15].

Економічний ефект міграційних трансфертів на індивідуальному рівні (мігранта, домогосподарства) проявляється у можливостях ефективного регулювання фінансового стану, зменшення рівня неплатоспроможності та соціальної вразливості, а також формування фінансового потенціалу для розвитку сфери малого бізнесу. Відтак цільова реалізація міграційних трансфертів дозволяє забезпечити стабільний розвиток регіональних економік, стійкість економічної системи та значний інноваційно-інвестиційний потенціал території.

Одним із викликів для розвитку ринку міграційного капіталу є відсутність інформаційно-аналітичної системи формування і реалізації моніторингу міграційних трансфертів. Процес оцінювання кількісних і якісних характеристик міграційних трансфертів в Україні, особливо у регіональному розрізі, є неповним і має прогалини щодо об'єктивного визначення реальних масштабів, у т.ч. за каналами надходження та географічною спрямованістю. Зокрема, показник міграційних трансфертів може бути інструментом для статистичної маніпуляції, оскільки НБУ

визначає лише ті трансакції, які здійснюються через формальні канали (міжнародні платіжні системи, банківські установи).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі проблеми ринку міграційного капіталу, а також управління міграційними трансфертами на національному та регіональному рівнях висвітлені в працях Ю. Білана, М. Біль, Т. Васильціва [9], І. Ключковської, О. П'ятковської [11], О. Левицької [3], Е. Лібанової [12], О. Малиновської [14], О. Позняка [4], О. Риндзак, М. Романюка, У. Садової [16], Л. Семів, С. Семіва [7] та ін. В основному вітчизняні дослідження ринку міграційного капіталу спрямовані на моніторинг міграційних трансфертів і аналіз впливу обсягів грошових переказів на макроекономічні детермінанти розвитку. Встановлено, що міграційні перекази позитивно впливають на економічне зростання і на кредитний рейтинг країни-експортера людських ресурсів [5; 17]; грошові перекази сприяють ефективному розподілу ресурсів у країні-донорі міграційного потенціалу, стимулюючи тим самим сукупний попит на товари та послуги, підвищуючи продуктивність, що створюється за рахунок споживання й інвестицій, збільшуючи доходи та продуктивність за рахунок зменшення рівня безробіття – мобільність безробітних [10; 13].

Теоретико-емпіричні дослідження закордонних вчених (Giuliano P., Ruiz-Arranz M., Taylor E., Catrinescu N., Leon-Ledesma M., Piracha M., Ali M., Baldé Y., Cooray A.) спрямовані на вивчення впливу грошових переказів на економічні змінні, такі як споживання, інвестиції та економічне зростання. У науковому дискурсі спостерігаються дослідження міграційних ризиків збільшення грошових переказів, у т.ч. впливу на зменшення бідності [6], поглиблення фінансових дисбалансів [2], збільшення обсягів подальшої міграції [8] та інституційний розвиток [1].

Попри достатньо глибокі та комплексні напрацювання у сфері управління міграційними потоками у проекції забезпечення економічного зростання, виникає гостра необхідність в обґрунтуванні нових, сучасних і прогресивних механізмів та інструментів розвитку ринку міграційного капіталу, здатних врегулювати масштаби, забезпечити ефективне використання міграційних трансфертів задля сталого розвитку національної економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є розробка концептуальної моделі ринку міграційного капіталу у проекції обґрунтування інструментів його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна міграційного вектора “Україна-РФ” на “Україна-Польща” після 2014 р. стала причиною суттєвого недообліку обсягів міграційного капіталу через незначну частку офіційних переказів із Польщі. Це виявилось тригером зміни методики обліку міграційних трансфертів, яка ґрунтується на використанні дзеркальної статистики основних країн-реципієнтів людських ресурсів щодо розрахунку обсягів переказів мігрантів Департаментом статистики та звітності НБУ. Основним

результатом перерахунку стали більш реалістичні дані щодо обсягів приватних грошових переказів в Україну та їхньої частки відносно ВВП країни. Так, обсяги грошових переказів мігрантів через офіційні канали у 2021 р. становили понад 3,3 млрд дол. США, що на 52 % більше, ніж у 2014 р. За 2005-2021 рр. у розрахунку на одну особу міграційні трансферти збільшилися на 186,4 євро. Частка міграційних трансфертів у ВВП країни у 2005-2014 рр. коливалася від 2,8 % до 4,2 %. За 2015-2021 рр. спостерігається зростання частки міграційних трансфертів у ВВП країни у 2 рази, з 2,8 % у 2005 р. до 8,9 % у 2019 р. За 2014-2021 рр. зростає частка міграційних трансфертів через неформальні канали у 3,7 разів (з 12,6 % у 2005 р. до 47,45 % у 2021 р.) [17].

Враховуючи обсяги та стабільність надходжень міграційних трансфертів в економіку України, а також їх антициклічний характер в умовах економічних потрясінь, можна зробити висновок: розвиток ринку міграційного капіталу в Україні залежить від ефективності імплементації спеціальних інструментів регулювання грошових переказів. Зокрема, це моніторинг міграційних трансфертів, розвиток електронних роздрібних платіжних систем, зниження трансакційних витрат на здійснення грошових переказів, забезпечення широкого доступу мігрантів до фінансової системи, стимулювання ефективного використання міграційних трансфертів. Моніторинг, у т.ч. прогнозування надходжень грошових переказів мігрантів, дозволить сформулювати інформаційно-аналітичну базу даних щодо обсягів, коридорів і каналів міграційних трансфертів, їх характеру (наприклад, циклічності), а також каузальності взаємозв'язків грошових надходжень мігрантів і рівнів бідності, соціальної нерівності, економічного зростання територій. Водночас цифрові трансформації у системі платіжних операцій вимагають розробки нових електронних платформ і формування новітніх засобів переказів, наприклад, на платіжні картки, рахунки мобільних телефонів або онлайн-рахунки.

Поглиблення діджиталізації економіки та широке застосування цифровізаційних процесів у фінансовій системі, дифузія інновацій у банківський сектор і сферу бізнесу є драйверами розвитку ринку міграційного капіталу, що комплементарно вимагає внесення відповідних правок у нормативно-правові акти щодо управління трудовою міграцією, зокрема розвитку фінансової інклюзії серед мігрантів. Розвиток автоматизованої інформаційної бази (на основі Cloud технологій) на фінансовому ринку для облікування грошових переказів мігрантів і створення системи пільг і знижок для здійснення трудовими мігрантами міжнародних переказів через формальні канали дозволить наблизити вітчизняну систему регулювання до європейських практик ефективного управління грошовими трансфертами трудових мігрантів. Варто вказати, що практика розвитку віртуальних платформ міграційних трансфертів поширена у тих країнах світу, які є донорами людських ресурсів (наприклад, М-Pesa – технологія мобільних

грошових переказів у Кенії, Zain Zap, Banglalink – міжнародна онлайн-платформа грошових переказів у межах міграційних коридорів Велика Британія – Кенія, Бангладеш – Індія).

Нарощення ресурсного забезпечення економічного відновлення економіки регіонів України через широке використання міграційних облігацій як форми міграційного капіталу з метою цільового спрямування грошових трансфертів мігрантів у ініціативи розвитку регіональних економік сприятиме наповненню державного та місцевого бюджетів, фінансуванню програм розвитку соціальної інфраструктури, а також конвергенції розвитку фінансової системи України та ЄС. Міграційні облігації як ефективний механізм швидкого залучення коштів на бюджетні потреби використовуються у багатьох країнах ЄС. Так, ефективно використовуються міграційних облігацій призводить до збільшення обсягів “вливань” грошових переказів мігрантів в економіку України як інвестиційного капіталу на забезпечення реалізації цілей сталого розвитку.

Зважаючи на сприятливий вплив міграційних трансфертів на економічний регіональний поступ, існує об’єктивна необхідність реалізації ефективних інституційно-адміністративних, організаційно-економічних й інформаційних інструментів нарощення міграційного капіталу в економіці регіонів через реалізацію політики розвитку ринку міграційного капіталу. Від цього значною мірою залежить ефективність і цілеспрямоване залучення міграційного капіталу у реальний сектор економіки України. Основними *напрямами розвитку ринку міграційного капіталу* є:

I. Підвищення інвестиційної спроможності міграційного капіталу - можна досягнути через створення сприятливого економічного середовища, розвиток конкурентних переваг вітчизняного банківського сектора як фінансового посередника на ринку міграційного капіталу та розробки програм щодо використання спеціальних банківських депозитів. Інструментами досягнення інвестиційної цілі є розробка програм щодо стимулювання залучення міграційних трансфертів у стратегічні галузі економіки, покращення інфраструктури у сфері цифрових фінансових послуг, підвищення атрактивності цифрових грошових переказів, надання високих відсоткових ставок на депозитні рахунки мігрантів і дозволів на відкриття банківських рахунків в іноземній валюті.

Реалізація окреслених інструментів дозволить: *забезпечити сприятливе бізнес-середовище у регіонах; посилювати конкурентні переваги банківського сектора як фінансового посередника на ринку міграційного капіталу; спрямувати частини міграційного капіталу у банківську систему.*

II. Забезпечення цільової спрямованості міграційних трансфертів у розвиток сектора малого та середнього підприємства, ключовими векторами якого є:

1) надання податкових канікул для мігрантів на створення малого чи сімейного бізнесу;

2) звільнення від сплати мита на імпорт матеріально-технічного та техніко-технологічного забезпечення бізнесу трудових мігрантів на території України;

3) розробка схем фінансової, інфраструктурно-інноваційної підтримки малого бізнесу трудових мігрантів;

4) імплементація віртуальних платформ задля встановлення прямих бізнес-відносин із іноземними організаціями, банківськими установами та іншими інституціями.

Імплементація цього напряму сприятиме: *розвитку цифрової і інноваційної інфраструктури; стимулюванню трансферу передових технологій та ресурсного забезпечення підприємницького сектора в Україні; конвергенції соціально-економічного середовища України та основних країн-реципієнтів міграційного капіталу.*

Задля забезпечення цільової спрямованості міграційних трансфертів у сектор малого та середнього бізнесу необхідно забезпечити високий рівень стійкості бізнес-середовища, у т.ч. інноваційно-технологічну та виробничу безпеку, цифрову трансформацію стратегічних галузей економіки та розвиток інноваційної інфраструктури, конвергенцію соціально-економічного середовища України та основних країн-реципієнтів міграційного капіталу та гармонізацію інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики регулювання міграційних трансфертів України та ЄС, реформувати митну систему держави.

Надання податкових канікул для мігрантів на створення малого чи сімейного бізнесу сприятиме розвитку підприємницького сектора та нарощуванню підприємницького капіталу держави. Кредитні та податкові пільги, звільнення від сплати імпортного мита на товари виробничого призначення, які ввозяться трудовими мігрантами, є одними з ефективних економічних інструментів забезпечення спрямованості грошових переказів у сферу малого та середнього підприємства. Розробка схем програм фінансової, інфраструктурно-інноваційної підтримки сімейного бізнесу трудових мігрантів і розробка віртуальних платформ задля встановлення прямих партнерських відносин із іноземними організаціями, банківськими установами та іншими інституціями є організаційними інструментами забезпечення стійкого бізнес-середовища, а відтак і стимулювання ефективного використання міграційного капіталу.

III. Гарантування безпеки міграційних трансфертів через:

1) встановлення тісних зовнішньоекономічних зв’язків банківських секторів країн-учасників міграційних векторів;

2) популяризацію використання формально-легальних каналів передачі міграційних трансфертів;

3) формування інформаційно-аналітичного та організаційно-інституційного забезпечення обліку міграційних трансфертів.

Екзистенційним напрямом розвитку ринку міграційного капіталу є гарантування безпеки

міграційних трансфертів, низька ефективність якої матиме мультиплікативний вплив на поглиблення кризи недовикористання потенціалу міграційних трансфертів. Так, забезпечення грошових переказів є умовою стабільного поступу ринку міграційних послуг і капіталу, а також забезпечення економічного зростання територій. Задля уникнення загроз розвитку ринку міграційного капіталу необхідно: (1) сприяти легальній трудовій міграції, (2) встановити тісні зовнішньоекономічні зв'язки з діаспорами, (3) популяризувати використання формальних каналів передачі міграційних трансфертів.

Реалізація напряму дозволить досягнути таких цілей, як: *розвиток договірно-правової системи офіційного працевлаштування трудових мігрантів за кордоном; модернізація ринку міграційних послуг; забезпечення фінансового контролю за міграційними трансфертами.*

IV. Підвищення рівня фінансової інклюзії за допомогою:

1) реалізації грантових програм підвищення фінансової грамотності, отримання знань про фінансові продукти, ризики використання неформальних каналів переказів та інших видів фінансових послуг;

2) проведення тренінгів і навчань щодо фінансового менеджменту мігрантів – потенційних засновників суб'єктів малого бізнесу.

Реалізація окреслених інструментів сприятиме *підвищенню фінансової грамотності мігрантів і розвитку фінансової освіти серед мігрантів і населення загалом.*

Фінансова інклюзія як драйвер економічного зростання та важливий фактор розвитку ринку міграційного капіталу забезпечить вчасний і повноцінний доступ мігрантів до широкого спектра фінансових продуктів і послуг, поширення їхнього використання серед трудових мігрантів і членів їх сімей через впровадження інноваційних підходів, зокрема розвиток фінансової освіти. Розробка програм для підвищення фінансової грамотності, обізнаності та знань про фінансові продукти, ризики використання неформальних каналів переказів та інших видів фінансових послуг, а також проведення тренінгів і різних форм навчань щодо фінансового управління і планування є засобами підвищення фінансової інклюзії серед мігрантів.

Підвищення ефективності використання міграційних трансфертів є напрямом конвергенції механізмів управління міграцією України та країн ЄС. Для забезпечення конвергенції державної політики управління міграційними процесами в Україні та країнах ЄС важливо моніторити темпи змін розвитку соціально-економічного середовища основних країн-реципієнтів людських ресурсів і в Україні на основі консолідованої методики та гармонізованих статистичних показників. Це дозволить прогнозувати динаміку загальної і покраїнної інтенсивності зовнішньої міграції населення, відстежувати вплив соціально-економічних, медико-демографічних, інституційно-політичних факторів на інтенсивність трудової міграції, стимулювати поширення міграційних векторів до країн з вищим рівнем

конвергенції соціально-економічного середовища задля забезпечення прогресу людського і трудового розвитку мігрантів, а також відстежувати тенденції і характер переміщення мігрантів задля вчасної рееміграції і працевлаштування в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. За сучасних глобалізаційних умов надходження й ефективне використання міграційного капіталу є не лише важливою умовою стабілізації фінансового сектора країни, але й каталізатором економічних трансформацій, розвитку внутрішнього споживчого ринку, галузевого поступу національної економіки, передумовою впровадження інновацій. Міграційний капітал впливає на структуру доходів і купівельну спроможність населення, оскільки є тригером зменшення чутливості до негативних проявів соціально-економічної сфери. Міграційний капітал є більш стабільним джерелом надходження іноземної валюти до України як країни-донора людських ресурсів, ніж прямі іноземні інвестиції, офіційна допомога розвитку, державні кредити тощо. Водночас взаємозв'язок між міграційним капіталом та економічним розвитком, у т.ч. розвитком внутрішнього споживчого ринку, залишається актуальним і потребує додаткового наукового дослідження й емпіричного аналізу.

Визначено, що основними векторами розвитку ринку міграційного капіталу є: підвищення інвестиційної спроможності міграційного капіталу; забезпечення цільової спрямованості міграційних трансфертів у розвиток сектора малого та середнього підприємництва; гарантування безпеки міграційних трансфертів; підвищення рівня фінансової інклюзії (підвищення фінансової грамотності трудових мігрантів і членів їхніх сімей, розвиток фінансової освіти).

Подальші наукові пошуки у цій сфері стосуються формування методики впливу міграційного капіталу на внутрішній ринок в умовах міграційної кризи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Catrinescu N., Leon-Ledesma M., Piracha M., Quillin B. Remittances, institutions, and economic growth. *World Development*. 2009. Vol. 37(1). Pp. 81-92.
2. Giuliano P., Ruiz-Arranz M. Remittances, financial development, and growth. *Journal of Development Economics*. 2009. Vol. 90(1). Pp. 144-152.
3. Levyt'ska O. Border Migration Processes in Ukraine: Developing Responses to Emerging Vulnerabilities. *Migration Letters*. 2022. Vol. 19(2). Pp. 159-170. <https://doi.org/10.59670/ml.v19i2.1614>.
4. Libanova E. M., Pozniak O. V., Tsymbal O. I. Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*. 2022. Vol. 2 (48). Pp. 37-57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.
5. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kunitska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes

and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8(1). Pp. 70-88.

6. Mohapatra S., Ratha D. Migrant remittances in Africa: An overview. In S. Mohapatra and D. Ratha (eds.), *Remittance markets in Africa*, World Bank Publications. 2021. Pp. 3-70.

7. Semiv S., Berezivskiy Y., Baranyak I., Mulska O., Ivaniuk U. Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2021. Vol. 7(2). Pp. 160-181. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.09>.

8. Taylor E. The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International migration*. 1999. Vol. 37(1). Pp. 63-88.

9. Vasylytsiv T., Mulska O., Osinska O., Makhonyuk O. Social and economic development of Ukraine: modelling the migration factor impact. *Economics and Business Review*. 2022. Vol. 8(3). Pp. 27-58. <https://doi.org/10.18559/abr.2022.3>.

10. Voznyak H., Mulska O., Druhov O., Patytska K., Tymechko I. Internal migration during the war in Ukraine: recent challenges and problems. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21(1). Pp. 312-325. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(1\).2023.27](https://doi.org/10.21511/ppm.21(1).2023.27).

11. Ключковська І., П'ятковська О. Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (опитування студентів НУ "ЛП" та НТУУ "КПІ"). Львів, 2017. 30 с. URL: <http://miok.lviv.ua/>.

12. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 24-48.

13. Лупак Р., Поліщук В. Селективні підходи до державної політики регулювання міграційних процесів (на прикладі українсько-польської системи). *Підприємство та інновації*. 2019. № 8. С. 7-13. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.1>.

14. Малиновська О. А. Щодо створення консультативно-дорадчого органу з питань зовнішньої міграції: Аналітична записка. К. : НІСД, 2019. 5 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-04/zovnishnya-migratsiya.pdf>.

15. Міграційна активність населення Карпатського регіону України: нова емпірика та пріоритети політики регулювання / ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"; наук. ред. Т. Г. Васильців. Львів, 2021. 293 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20210002.pdf>.

16. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>.

17. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління : монографія. Державна установа "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України". Львів, 2022. 470 с.

REFERENCES

1. Catrinescu N., Leon-Ledesma M., Piracha M. and Quillin B. (2009), Remittances, institutions, and economic growth, *World Development*, 37 (1), 81-92.

2. Giuliano P. and Ruiz-Arranz M. (2009), Remittances, financial development, and growth, *Journal of Development Economics*, 90 (1), 144-152.

3. Levytska O. (2022), Border Migration Processes in Ukraine: Developing Responses to Emerging Vulnerabilities, *Migration Letters*, 19 (2), 159-170. <https://doi.org/10.59670/ml.v19i2.1614>.

4. Libanova, E. M. Pozniak, O. V. and Tsymbal, O. I. (2022), Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation, *Demography and Social Economy*, 2 (48), 37-57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.

5. Lupak R., Mazyuk B., Zaychenko V., Kunytskaliash M., Vasylytsiv T. (2022), Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy, *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(1), 70-88. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.04>.

6. Mohapatra S. and Ratha D. (2021), Migrant remittances in Africa: An overview. In S. Mohapatra and D. Ratha (eds.), *Remittance markets in Africa*, World Bank Publications, 3-70.

7. Semiv S., Berezivskiy Y., Baranyak I., Mulska O., Ivaniuk U. (2021), Priorities and tools of regulation of external migration in the Carpathian region of Ukraine, *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 7(2), 160-181. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.09>.

8. Taylor E. (1999), The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process, *International migration*, 37(1), 63-88.

9. Vasylytsiv T., Mulska O., Osinska O. and Makhonyuk O. (2022), Social and economic development of Ukraine: modelling the migration factor impact, *Economics and Business Review*, 8(3), 27-58. <https://doi.org/10.18559/abr.2022.3>.

10. Voznyak H., Mulska O., Druhov O., Patytska K., Tymechko I. (2023), Internal migration during the war in Ukraine: recent challenges and problems, *Problems and Perspectives in Management*, 21(1), 312-325. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(1\).2023.27](https://doi.org/10.21511/ppm.21(1).2023.27).

11. Kliuchkovska I. and Piatkovska O. (2017), *Mihratsiini nastroi studentiv v umovakh vizovoi liberalizatsii (opytuvannia studentiv NU "LP" ta NTUU "KPI")*, Lviv, 30 s., available at: <http://miok.lviv.ua/>.

12. Libanova, E. M. (2018), *Zovnishni trudovi mihratsii ukrainsiv: masshtaby, prychny, naslidky*, *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2 (33), 24.

13. Lupak R. and Polishchuk V. (2019), *Selektivni pidkhody do derzhavnoyi polityky rehulyuvannya mihratsiinykh protsesiv (na prykladi ukrayins'ko-pol's'koyi systemy)*, *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi*, 8, 7-13. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.1>.

14. Malinowska O. (2019), *Shchodo stvorennia konsul'tatyvno-doradchoho orhanu z pytan'*

zovnishn'oyi mihratsiyi, Kyiv, 5 s., available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-04/zovnishnya-migratsiya.pdf>.

15. Vasyltsiv T. (2021), Mihratsiyna aktyvnist' naseleण्या Karpat-s'koho rehionu Ukrayiny: nova empyryka ta prioritytety polityky rehulyuvannya. DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", Lviv, 293 s., available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20210002.pdf>.

16. Sadova U. (Ed.) (2019), Mihratsiya v umovakh transformatsiyi rehional'nykh rynkiv pratsi Ukrayiny: mekhanizmy rehulyuvannya. DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN

Ukrainy", Lviv, 263 s., available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>.

17. Mulska O. (2022), Mihratsiyni protsesy & ekonomichne zrostannya: teoriya prychnynosti ta praktyka efektyvnoho upravlinnya. DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", Lviv, 470 s., available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20220004.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 26 грудня 2023 року